

ÚJABB MOZGALMAK AZ ÍRÁS ÉS OLVASÁS TANÍTÁSÁBAN.*

Igaza van a Flóri könyvének, mikor ezt mondja: «Jaj, de bajos ez az ábécé!» Igaza van! A holt ákom-bákomba élő hangot, a holt betűsorba értelmes szót varázsolni bizony óriási szellemi munka, nagy tudomány és művészet. S milyen félelmetesen nehéz lehet ez a munka annak a gyermeknek, aki a hallható szóból se tudja még ki-pécézni a hangot, látható képen sem ismeri még föl határozottan a látható tárgyat. Ami a szemé, hogyan legyen az a fülé is; és ami tehetetlen hulla, ki birhat abba egykönnyen lelket önteni?

Szó, ami szó, az írás és olvasás tanulása kemény munka. Vagy meg kell szabadítani tőle az elemi iskolás kis gyermeket; vagy olyan könnyűvé kell tenni ezt a nehéz munkát, hogy azt a kis gyermek is megbirja. *Rousseau* az elsőt akarta; a többi pædagogus a könnyebbítésen fáradozott. Mért is hagynók későbbre az írás és olvasás tanítást? Hiszen az iskolába fogott gyermeknek testi-lelki egészsége zárt szobát és könyvet kíván, nem pedig természetet és életet! Aztán mi könnyebb a pædagiában, mint a könnyebbítés! Minél rövidebb idő alatt tanulja meg a gyermek az írást és olvasást: annál könnyebbé tettük a munkáját. Ez ugyan nem természettudományi igazság, de pædagogiai gyakorlat, melytől egy tanuló sem halt még rögtöni halált, de amely — mindnyájan sejtjük — nagy bűnös a mi idült testi és lelki nyomorúságaink keletkezésében, terjedésében és növekedésében.

Tekintsük át az írás és olvasás tanulását «megkönnyítő» újabb mozgalmakat. Tisztán hazai talajon maradhatunk; nem azért, hogy elzárkózzunk a külföldtől, hanem azért, mert a külföld ilyen irányú mozgalomban alig-alig vett részt.

1890-ben a losonci «Nevelésben» *Ember* János cikket írt az «i-i»-ről s azt kívánta, hogy az írást és olvasást az elemi iskola két alsó osztályában tanítsuk. Az I. oszt. tanulja írni és olvasni az egy-

* A M. Pæd. Társ. 1906. novemberi ülésén tartott felolvasás.

jegyű kis betűket, a II. oszt. pedig a kétjegyű kis betűket és az összes nagy betűket. 1891-ben jelent meg Temesváron *Elemy* Sándor könyve: «A népiskola hamupipókéi.» Szerző azt akarja, hogy válasszuk külön az olvasás tanítását az írás tanításától, előbb olvasásra tanítsunk, azután írásra. — Tudtommal ezekkel az irodalmi tényekkel kezdődött az a nagy hullámokat vert mozgalom, mely az írás és olvasás tanítását többé-kevésbé módosította.

Az újítók nem követték *Embert* vagy *Elemyt*, akik hosszabb időt szántak az abc tanítására, hanem arra törekedtek, hogy minél rövidebb idő alatt, de a gyermekekben minél több kellemes érzelmet, minél fokozottabb érdeklődést keltve, tanítsanak meg az abc-re. Mindnyájan ténynek ismerték el, hogy nem az írás nehéz, hanem az olvasás s itt a betűalak gyors felismerése, a hangnak a betűhöz való gyors és biztos kapcsolása s a hangok egybefoglalása. Ezeknek a nehézségeknek a legyőzésére különböző módszertani eljárásokhoz és fogásokhoz folyamodtak. A szerint, amint eljárásukban valami jellemző van, a következő csoportokba oszthatom őket: 1. kulturhistorikusok, 2. jelképesek, 3. fonomimikusok, 4. játékosok. Ebben a beosztásban az időrendet szigorúan nem tarthatom meg, de azért nagyjában még az ellen sem sokat vétek.

A kulturhistóriai alapra állók főként a betűalak megismerését akarták biztosítani s a betű és hang kapcsolatát akarták gyorsá tenni. *Budinszky* Károly az írás kulturhistóriai fejlődése alapján képet rajzol a gyermekek elé. Egyik képe pl. az alma. Mindenki ráismer. De ez a kieszt kép, kiszámított törlések utáu, mint «a» betű marad a nézők szeme előtt. Minden törléskor «rövidít» a szón, azaz elhagy az alma szó végső hangjaiból úgy, hogy az alma képe akkor lesz «a» betűvé, amikor az alma szóból sem maradt egyéb az «a» hangnál. Így jár el minden betűnél, ügyelve arra, hogy az újabban tanított betű a már tanulttal értelmes szóvá legyen összefűzhető. A nyomtatott betű-alak, mint egyszerűbb, megelőzi az írottat; a nyomtatott betű-alak kirajzolása, kifestése érc-patronok alkalmazásával, megelőzi az írást, de az írás és olvasás egymástól nem válik el. *Dreiszigler* Ferenc a nagybetűkkel kezdi az írást és olvasást, mert történetileg a nagy betű-alak megelőzte a kicsit, mert a nagy betű egyszerűbb a kicsinél s mert a nagy betű megismerését az alak nagysága, határozottsága és az írásához szükséges huzamosabb ideig tartó, lendületesebb, érzékelhetőbb mozgások bizonyosabbá teszik.

A jelképesek neveléstörténeti úton haladtak. Ábc-ink már jó ideje alkalmaztak képeket abból a célból, hogy a gyermek a hangot gyorsabban kapcsolja a betűhöz és egymáshoz. *Forgó Bácsi* Képes Ábc-je, vagy a *Péterfy* Sándor és társainak képes Abécéje, avagy a

Rónai-féle Betű-bonctan, ha nem is tisztán ezzel a céllal, de adtak képeket, melyek a betű-alakhoz hasonlítottak, avagy olyan tárgyat rajzoltak, amelynek neve a tanítandó szóhanggal kezdődött. *Comenius*é az elsőség érdeme; voltaképen az ő nyomdokain járnak a jelképesek, akik közé *Tóth Károly*, *Czike Imre*, *Jóvicza Sándor* tartoznak. Abból a durva kezdetből, hogy a «c» betű mellé rajzolt tücsökről a «c» hang s az «ó» betű mellé rajzolt őzről az «ó» hang jusson a gyermek eszébe: ők egész művészetté és tudománnyá emelték a jelképek tervezését, rajzolását. A «c» betű pl. ott van a «c» alakúvá görnyedt egér képében, a «c» hang pedig az egér hangjában; az «u» betű az ugató kutya szája, az «u» hang pedig a kutya ugató hangja stb. Így akarják a jelképesek megrögzíteni az emlékezetben a betű-alakot s ehhez hozzákapcsolni a hangot.

A fonomimikusok a nem érzékű, a szellemileg elmaradt gyermekeknek való eljárást alkalmazták az ép érzékű és eszű gyermekekre. *Grosselin* volt a mesterük, noha *Munkácsi Antal*, aki jelképes is, fonomimikus is, azt vallja, hogy önálló feltaláló. Tanulmányához az ötletet az a tény adta, hogy régi tanítók is hasonlították pl. az *i* betűt a feltartott mutatóujjhoz s utánoztattak egyes természeti hangokat, hogy segítsenek a betű megismerésében és hangoztatásában. A fonomimikusoknál jellemző, hogy minden hangnak van kézjele és meséje; a kézjelben *Grosselint* követik, de eltérésekkel, a mesében eredetiek. Az *i* hang kézjele pl. a szájhoz merőlegesen tett mutatóujj, meséje pedig arról a kis leányról szól, aki így nevet: *i-i-i*. A jelről a hangnak kell az emlékezetben fölújulnia, de nagyon jó, ha a jel alakja a betű-alakhoz hasonlít. Ez az utóbbi kívánság azonban csak ritka esetben realizálható. A fonomimikusok — akik közé *Tomcsányiné Czukrász Róza*, a már említett *Munkácsi Antal* és *Gábel Gyula* sorolható — a legnagyobb agitációt fejtették ki s eljárásukat leginkább elterjesztették. Meg kell említenem róluk, hogy előbb olvastatnak s aztán iratnak; hogy a szóhangot nem elemzés útján kerestetik ki, hanem valamely természeti hang utánzása alapján önállóan fogatják fel (pl. a «v» nem a *vas* szó első hangja, hanem a mozgó vonat «v» hangja); hogy első olvasási gyakorlataikban a szavak mássalhangzón kezdődők; hogy a betű-alakot szeretik valamely tárgyhoz hasonlíttatni s ezt a hasonlatot szavakba foglalva betanítani. *Gábel Gyula* az egész gyermeket használja jelül; aki *Irén* lesz *i*, aki *Rózsa*, lesz *r*. *Irén* kiáll a nagytáblához egyenesen, peckesen s így a nyomtatott *i* betű éppen olyan, mint *ő*; *Rózsa* pedig, ha jobb karját kissé emeli és kezefejét jobbra lehajlítja, bizonyosan «*r*». — A teljesség kedvéért meg kell említenem *Csáky Eleket* is, aki azon a tapasztalaton indulva, hogy néhány hang is elég ahhoz, hogy a hangokat szavakká foglalni megszokja (sémát

szeressen) a gyermek, nem tanít minden hanghoz jelt. — Végül egy kis kép: olvas a fononimikus gyermek. Előtte az olvasandó gyakorlat. Látja az első betűt, eszébe jut a jel, csinálja a jelet s némán mondja a hangot; nézi a második betűt, eszébe jut a jel, csinálja a jelet, igazítja a száját s összefoglalva kimondja a két hangot. És eközben ugyan kiül arcára a töprengés, a gond.

Utoljára hagytam a *játékosokat*. Ilyennek vallja magát dr. Gööz József s ilyennek tartom az *«Eleven Abc»*-t és *Kálmán Márton*t is. Ők, hogy játékszerűvé tegyék a tanulást, alkalmaznak nagy alakú betűt, játék-betűt, jelképet, jelt, mesét, dalt, játékos cselekvést; hol egyiket, hol másikat, mintha eklektikusok volnának, de ritkábban a rendszer, — inkább a játék kedvéért. Betűjök nő, kisebbedik; ugat; suhint mint az ostor; kezet fog, játszik, dalol, mesét mond. Változatosság, élet van tanításukban, melyet teljesen még az se ronthat el, hogy jelképeik keresettek, meséik egyhangúak, dalaik néha együgyűek és — mint *Kálmán* csinálja — erőszakkal koncentrálnak s árnyék-betűt mutogatnak. Utóbbi szerint — aki játék-betűvel *Ratichra* emlékeztet — pl. Imre képeinek árnyéka az *i* betű, ennek hangja pedig, mert az *i* csak árnyéka Imrének, nem lehet Imre, hanem csak *i*.

Áttekintvén a mozgalmakon, engedjék meg, hogy bármely röviden, elmondjam róluk egyéni véleményemet.

Mint tényt konstatalhatom azonban, hogy ezek a mozgalmak a tanítóság figyelmét a módszer kérdéseire ismét nagy erővel irányították reá s hogy arra ösztönöztek mindnyájunkat, hogy újra meg újra keressük azokat a módokat, melyek a tanítás és tanulás munkáját kellemesebbé, kedvesebbé teszik s a tanulást, legalább az alsó fokon, közelebb hozzák a játékhoz. Ezt a tényt szívesen elismerem és a mozgalmakban résztvevőknek nagy érdeméül emelem ki. Érdemül számítom azt is, hogy az írás és olvasás előgyakorlatainak nagy fontosságát ismét beláttatták, hogy a szóhangokat — kivált a fononimikusok — nem elemzés alapján kerestetik meg, hanem természeti hangok utánzása alapján, mint önálló hangot mutatják be.

Amennyiben eljárásukhoz pszichologiai alapot kerestek, ott — az Abc tanulásának értelmi oldalát tekintve — kevés jót mondhatok az újítóról. Azt hitték, több érzékkel szemléltetik, mélyebben emlékezetbe vésik és erősebben összefűzik a betűt és hangot, ha képeket, kézjeleket, meséket, elbeszéléseket alkalmaznak. Újító törekvéseikben sokan megfélekedtek róla, hogy magának a betűalaknak többoldalú szemléltetése igazában éppen abban az eljárásban van meg, amelyet legalább egyelőre mellőznek, t. i. a betű iratásában. És miközben megakarják dönteni azt a tényt, hogy a hangnak a betű csak jele s keresik a módot, miként lehetne a hangot és betűt oksági kapcsolatba

hozni, talán éppen ugyanegy képzetté tenni: bizony eltévelyedtek, psychológiát, logikát kiforgattak s nem ritkán agyafurttá és nevetségessé váltak. Elfeledték, hogy az analogiák alapján induló gyermeki léleknek a betű valami új dolog, a hangja pedig nem hangja — mint az asztalnak a kopogás, a csengőnek a csengés, hanem neve a betűnek, mint ahogy az asztalnak neve asztal, a csengőé pedig csengő. És ha a képet, tárgyat, pl. a láb képét az *l*-nél a betű szemléltetésére használom s nem hasonlításul, akkor zavart okozok, mert már a gyermek előtt is képtelenség, hogy valami megmaradjon ugyanannak s mégis mássá legyen, hogy a láb láb is, de *«l»* nevű betű is legyen. Nem vették észre, hogy eljárásuk voltaképen képzetsorokat alkot s nem egy képzetet szemléltet több érzékkel. Képzetsoraiknak alkotó részei csak az időbeliség alapján fűződhetnek egybe s ezt a kapcsolatot értelmileg erősebbé, könnyebbé a hozzájuk csatolt mozgás sem teheti. Az *«a»* betű és minden más betű játékbetűjét, jelképét, betűjét, kézjelét, hangját bizony-bizony sok ismétlés és gyakorlás útján tanulja meg a gyermek egy sorba fűzni s talán annál több ismétlés és gyakorlás útján, minél többtagú a képzetsor.

Abban, hogy a gyermekek több kedvvel tanulták az *Abc*-ét, hogy egy esztendő alatt az osztály 98%-a is megtanult írni és olvasni az új eljárások segítségével: nem lehet a tanulás értelmi munkájának megkönnyítését látnunk, de igenis meg kell látnunk a tanító fölfrissült kedélyének és a tanulók élénkebb képzeletének, vidámságának, kellemes érzelmeinek nagy hatását, mely nem a munkát könnyítette, hanem a munkakedvet és munkaerőt fokozta. Éppen ezért én az újabb eljárások többé-kevésbé kialakult rendszere közül egyik mellé sem állok. Azt pedig, ami bennök mozgás, játék, dal, képzelet-élénkítő, kedélyfrissítő, ha csak nem mesterkél, nem együgyü — amilyen most még csaknem mindenikben sok van — mindenikből összeszedném s alkalmaznám az *Abc* tanításában. Igen, az *Abc* tanulását játékosná kell tenni, az iskolát virágokkal kell behinteni! Hiszen még így is él az aggodalom, hogy meg nem szabadítva a kis gyermeket az *abc* súlyos gondjaitól, nem járunk-e vele úgy, mint a termésre erőltetett fával, mely egy gazdag gyümölcsözés után évekig, talán sohasem terem többé ép, egészséges gyümölcsöket.

PERES SÁNDOR.